Elena VARZARI

ORDINEA CUVINTELOR ŞI COEZIUNEA PROPOZIȚIILOR ÎN CRONICILE ROMÂNEŞTI VECHI

O preocupare constantă a lingvisticii actuale a devenit studierea textului din diverse perspective. Lingvistica textului, gramatica textului, transfrastica ş.a. au început să se contureze ca nişte discipline de sine stătătoare.

Definițiile conceptului de text variază de la un autor la altul, dar principiul după care acesta poate fi identificat este, în linii mari, acelaşi – coeziunea elementelor componente. *Cf.*: Textul „este o unitate ideală superioară de comunicare, ce tinde să aibă un conținut închis şi terminat, semnul său distinctiv constituindu-l coeziunea”[1]. O succesiune de propoziții este receptată drept text atunci când există o unitate a referinței (relațiile anaforice şi cataforice), o unitate lexicală (repetarea în text a caracteristicilor obiectului studiat), o unitate a perspectivei comunicative (analiza în temă – remă a propozițiilor ce se succed), o unitate temporală şi o unitate a punctului de vedere”[2]. „Una dintre cele mai răspândite modalități de a defini textul (ca o entitate distinctă de propoziție / frază) este acela de a-l considera o secvență (şir) de unități lingvistice (de obicei, propoziții) a căror legătură se manifestă prin anumite particularități gramaticale, particularități care apar cu precădere ca rezultat al relațiilor transpoziționale”[3]. Din considerentele de mai sus reținem că trăsătura esențială a textului – *coeziunea* – poate fi reprezentată în text prin mai multe mijloace gramaticale, aspectul care ne interesează aici (din cauza interdependenței lui cu topica) este *perspectiva funcțională a propoziției* (numită în unele studii „perspectivă comunicativă”, „analiză în temă – remă”, „analiză actualizată”). Segmentarea informațională binară / analiza actualizată a unei propoziții nu este posibilă fără a se face referință la contextul anterior sau la cel ulterior propoziției discutate. Succesiunea informației cunoscută din contextul anterior (numită „*temă*” în lingvistica textului) → informație nouă pentru locutor şi receptor (numită în lingvistica textului „*remă*”) reprezintă o modalitate sigură de redare a coeziunii propozițiilor în text, în special, în situațiile în care informația nouă, „novum”-ul, adică rema propoziției precedente, devine temă, „datum” sau informație deținută prealabil în propoziția următoare.

R. de Beaugrande şi W. Dressler atestă câteva mijloace gramaticale de marcare a coeziunii: repetarea elementelor lexicale, recurența parțială (repetarea unui anumit element lexical asociată cu înlocuirea elementului lexical care

BDD-A20852 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:08 UTC)

o realizează concret), parafraza, pro-formele (se identifică de multe ori cu pronumele), elipsa, timpul, expresiile jonctive[4]. Dintre altele ar mai fi de indicat: paralelismul; perspectiva funcțională a propoziției; intonația[5]. În această clasificare aspectul care ne preocupă poate fi identificat, mai ales, în repetare şi în recurența parțială, mai puțin în celelalte tipuri. Examinând relațiile sintactice stabilite între membrii propozițiilor coezive, lingviştii ruşi[6] evidențiază câteva aspecte ale fenomenului amintit: repetarea elementelor lexicale, utilizarea variatelor forme de pronume, sinonimia lexicală. Potrivit acestora, legătura între propoziții este de două tipuri: *în lanț* şi *paralelă*. Topica poate exprima ambele tipuri de coeziune: în cazul legăturii în lanț informația cunoscută din contextul anterior, adică tema propoziției date, formată din rema propoziției precedente (informația nouă), se va afla pe primul loc servind ca liant:

(1) Şi adusese şi *câțva greci* cu dânsul, *carii* fusese din casa Brâncovanului-vodă. Ce iarăşi *acei greci* l-au adus la stricăciune, precum să va arăta înainte (I. Neculce, p. 416).

(2) Ce pliindu ai cu pace domnii sale 12 ani, cu țara aşedzată în tot bivşugul, *au plătitu* şi el *datoriia omenească. Au murit* Ieremia-vodă în anul 7116 (M. Costin, p. 146).

În exemplul (1) legătura în lanț este realizată şi prin repetarea elementelor lexicale, iar în (2) cu ajutorul sinonimiei (elementul nou din prima propoziție – „a muri" – devine o cunoaştere preexistentă în propoziția următoare). Folosind terminologia lui I. Mistrík[7], în exemplele date putem distinge două tipuri de legătură: *glutinarea* şi *recurența*.

În cazul legăturii paralele, factorii de ordin stilistic, ritmic sau de altă natură determină reluarea structurii sintactice a propoziției precedente şi în asemenea condiții topica poate fi însoțită şi de mijloace lexicale în realizarea coeziunii:

(3) *Atunce* Constantin visternicul, mergând la Cetățuie să spuie lui Mihai-vodă de tătarî că au sosit, nu l-au găsit în Cetățuie şi au purcesu să vie la Ieşi, la Mihai-vodă. *Atunce* şi cătanele sosis-în Iaşi fără veste (I. Neculce, p. 417).

Coeziunea presupune că în fiecare dintre propozițiile ce se succed într-o secvență se formulează *in nuce* scopul comunicării pentru propozițiile următoare. Astfel, topica la nivelul textului este determinată de relațiile care se stabilesc între membrii propozițiilor coezive, iar ordinea cuvintelor capătă astfel funcția de a realiza organizarea unitară a textului. Valoarea structural-organizatorică a ordinii cuvintelor e şi mai mare dacă luăm în considerare faptul că funcția de organizare a textului este o funcție de bază a limbii, iar studiul topicii la nivelul textului permite dezvăluirea mecanismului ei de aplicare.

Funcția de realizare a coeziunii textului sau funcția structural-organizatorică a topicii este examinată de F. Daneš în studiul

BDD-A20852 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:08 UTC)

său despre modelarea progresiei comunicative a textului. El porneşte de la importanța pe care o deține tema (informația cunoscută) pentru reprezentarea relației complexe temă(T) – remă(R) într-un text şi atestă trei tipuri de succesiune sau de *progresie tematică*[8]:

– *succesiune lineară simplă cu temă discontinuă* (fiecare R devine în propoziția următoare T);

– *succesiune tematică cu temă constantă* (la T, care rămâne neschimbată, se ataşează noi R), o asemenea succesiune fiind specifică secvențelor descriptive;

– *succesiune tematică cu teme derivate din hipertemă* (hipertema este dominanta semantică a unui şir de cuvinte coreferențiale într-o secvență de text).

Succesiunea simplă (tipul I), modalitatea cea mai evidentă prin care topica participă la realizarea coeziunii, este specifică şi pentru cronicile româneşti:

(4) Şi apoi din sluga lui înțelegându că este Jolcovschii, i-au dus capul la Schinder-paşea. Şi au stătut toată dzua într-o suliță înaintea corturilor lui Schinder-paşea capul lui Jolcovschii. Şi *într-acela loc* stă stâlp de piatră (M. Costin, p. 158).

(5) A doa dzi, septemvrie 20, au sosit şi Schinder-paşea cu toate oştile asupra taberii leşăşti, ce leşii, cât s-au făcut dzuă, stătusă unde i-au apucat dzua. Şi *într-aceia dzi* au fostu războiu foarte tare şi mare (M. Costin, p. 157).

În exemplele de mai sus succesiunea lineară la nivelul textului este complicată la nivelul propoziției prin prezența mai multor elemente în cadrul remei („au stătut toată dzua / într-o suliță / înaintea corturilor lui Schinder-paşea"), ceea ce nu împiedică însă realizarea coeziunii progresive a textului. Recurența (în exemplul (4)) probează trecerea elementului nou al unei propoziții („într-o suliță înaintea corturilor lui Schinder-paşea") într-un element care serveşte drept punct de plecare pentru propoziția următoare („şi într-acela loc …"), ca rezultat, realizându-se coeziunea între propoziții. În exemplul (5) predomină tipul II de progresie tematică. Aici tema (anumite elemente ale temei) rămâne constantă într-un lanț de propoziții coezive, schimbându-se doar rema, totuşi acest model nu apare în stare pură, ci alternează cu modelul I. În plus, în exemplul dat, legătura între propoziții este realizată de topică în corelație cu mijloace de alt ordin: pronumele demonstrativ (a se vedea şi (4)), elemente lexicale parțial repetate, paralelismul (propozițiile componente ale acestui microtext încep cu o structură sintactică similară).

Dintre modelele comunicative formulate de Daneš cele mai răspândite la cronicarii români sunt tipurile I şi II, care, de regulă, se combină între ele. Tipul I este dominant în secvențele în care cronicarul dispune de foarte puțină informație şi se limitează doar să menționeze protagoniştii sau evenimentele în succesiunea lor. Cf.: „Pre urma lui Dragoş-vodă, au stătut la domnie

BDD-A20852 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:08 UTC)

fiiu-său, Sas-vodă şi au ținut domniia 4 ani şi au murit. După moartea lui Sas-vodă, au ținut domniia fiiu-său, Lațco-vodă 8 ani. Pre urma lui Lațco-vodă au domnit Bogdan-vodă 6 ani" etc. (G. Ureche, p. 29).

La unii cronicari (I. Neculce, în **Letopisețul Cantacuzinesc**) pe porțiuni destul de întinse poate să fie utilizat şi un singur tip:

(6) Deci atuncea boiarii câți era pribegi încă au venit de s-au închinat toți la *Alexandru-vodă*. După aceea trecând 2 luni, iar *Alexandru-vodă* au început de au tăiat mulțime de boieri, anume: Radul logofătul ot Drăgoieşti, i Mihnea ot Bădeni … şi alți, mesița septevrie 1 deni. Şi au făcut *Alexandru-vodă*, din jos de Bucureşti, o mănăstire mare, hram Svetaia Troiță (**Letopisețul Cantacuzinesc**, p. 142).

În construcțiile cu temă continuă derivată din rema propoziției inițiale (ca în exemplul de mai sus) cronicarul deseori plasează tema (elementul cunoscut din contextul anterior) în prima poziție, uneori printr-un *nominativus pendens* (construcție anacolutică), pentru ca apoi să introducă o informație nouă printr-o remă care va fi preluată şi detalizată pe parcursul unei secvențe. Propozițiile construite cu temă continuă, în cazul în care nu intervin alți factori, respectă aceeaşi ordine a cuvintelor ca în prima propoziție pentru a sublinia, printr-un paralelism sintactic, informațiile noi: acțiunea, comportamentul protagonistului (subiectului-temă).

Tipul II este atestat în cronicile româneşti, mai ales, într-o variantă cu hipertemă. Spre deosebire de modelul cu teme care reies din *hiperremă* (schema abstractă II), cronicarii preferă structurile cu teme derivate dintr-o *hipertemă*: tema întregii secvențe este plasată la începutul primei propoziții şi preluată, repetată sau subînțeleasă, în propozițiile ulterioare:

T1→ R1
↓
T1→ R2
↓
T1→ R3

Această variantă a tipului II nu trebuie confundată cu tipul III (apud Daneš), unde temele sunt derivate dintr-o hipertemă şi nu se identifică cu aceasta, ca în exemplul:

(7) *Vladislav-voievod Bătrânul* au venit domn când au fost cursul anilor de la Adam 6935. Acesta au făcut biserica domnească din Târşor. Şi au pierit de sabie, în mijlocul Târşorului. Şi au domnit ani 18 (**Letopisețul Cantacuzinesc**, p. 106).

Ocupând poziția inițială în prima propoziție, tema (exprimată prin subiect, complement direct sau indirect) este adusă în acelaşi loc şi în celelalte (dacă este exprimată), iar propozițiile ocurente păstrează astfel o topică directă. Funcția poziției inițiale în cadrul acestui tip nu se rezumă la organizarea textului, ci este şi una de evidențiere a temei (hipertemei). Secvențele construite după modelul dat apar, mai ales, în acele fragmente ale cronicilor,

BDD-A20852 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:08 UTC)

unde autorii dispun de puțină informație. În asemenea condiții propozițiile coezive nu se completează reciproc, ci fac referință, în fond, la informația din propoziția inițială a secvenței. Atunci când cronicarii dispun de o informație mai bogată, ei caută să surprindă o legătură între evenimente, să le dea o interpretare, să facă unele paralele, în consecință, cele trei tipuri de bază alternează. O variantă tipică în acest sens, răspândită în letopisețele lui M.Costin, G.Ureche, dar şi în alte cronici, este revenirea la tema inițială după un şir de propoziții cu teme discontinue (tipul II):

T1→R1
↓ ↙
T2→R2
↓ ↙
T3→R3
↓ ↙
T1→R4

Un asemenea model este atestat, mai ales, în cronicile de factură savantă, care dispun de tipuri comunicative complexe. Astfel de construcții sunt motivate prin tendința autorului de a preciza prin una-două propoziții o idee expusă anterior, apoi se trece la o altă idee, pentru ca, în final, să se revină la ideea inițială.

Progresia tematică este unul dintre aspectele cele mai importante ale organizării textului, deci ale realizării coeziunii lui, întrucât ilustrează felul în care diverse segmente de text participă la trecerea de la informația cunoscută la cea nouă. Progresia poate lua diverse forme în cronicile sus-numite, uneori delimitarea unei scheme fiind destul de dificilă din cauza lipsei de coerență în text sau pe motivul intervenției unor factori de ordin ritmic, stilistic etc., care diminuează rolul funcției structural-organizatorice şi al celei comunicative a topicii în cronografia românească. În special, este cazul cronicilor lui Radu Greceanu, a stolnicului Constantin Cantacuzino, unde în cadrul dinamicii textuale nu sunt schițate structuri informaționale actuale distincte. Organizarea textului se bazează aici pe alte forme de realizare, iar topica are alte funcții primordiale.

Modelele de progresie comunicativă pe care le-am identificat în operele cronicarilor ilustrează impunerea în textul artistic a rolului pe care îl îndeplineşte topica în realizarea coeziunii. În plus, merită atenție faptul că progresia tematică este unul dintre criteriile de bază în delimitarea componentelor segmentării informaționale binare (temă *vs*. remă) şi poate motiva ocuparea poziției inițiale (în cazul temei) sau finale (în cazul remei) pentru diferite părți de propoziție

Studierea topicii din perspectiva relației *propoziție – text* şi deci a corelației *ordinea cuvintelor – coeziunea propozițiilor* permite evidențierea şi comentarea unor particularități, de altfel, neclare, iar depăşirea cadrului propoziției facilitează punctarea unor repere pentru analiza variantelor, factorilor şi funcțiilor topicii în cronicile româneşti vechi.

BDD-A20852 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:08 UTC)

NOTE

[1] Кожевникова, К., *Об аспектах связности текста как целом* // *Синтаксис текста*, М., Наука, 1979, с. 66.

[2] Фивегер, Д., *Лингвистика текста в исследованиях ученых ГДР* // *Синтаксис текста*, М., Наука, 1979, с. 316.

[3] Vasiliu, E., *Introducere în teoria textului***,** Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1990, p. 29.

[4] A se vedea Vasiliu, E., *op. cit*., p. 30.

[5] A se vedea Bidu-Vrânceanu, A., Călăraşu, C., Ionescu-Ruxăndoiu, L., Mancaş, M., Pană-Dindelegan, G., *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Nemira, 2001, p. 536.

[6] Солганик, Г. Я., *Синтаксическая стилистика (сложное синтаксическое целое)*, Москва, Высшая школа, 1973.

[7] I. Mistrík delimitează trei tipuri de legătură între propoziţii: *glutinarea* (realizarea legăturii cu ajutorul primului cuvânt al fiecărei propoziţii), *recurenţa* (includerea propoziţiei în context cu ajutorul „nucleului" noii propoziţii: cuvinte anaforice, sinonime ş.a.), *jonctura* (mijloace formale care organizează texte compacte). A se vedea Горшкова, И.М., *Дискуссионные вопросы организации текста в чехословацкой лингвистике* // *Синтаксис текста*, М., Наука, 1979, p. 354-357.

[8] Daneš, F., *Funcţional sentence perspective and the organization of the text* // *Papers on Functional Sentence Perspective,* Praha, Academia, 1974.

SURSE LITERARE

1. Costin, M., *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron-vodă încoace* // *Letopiseţul Ţării Moldovei,* Chişinău, Hyperion, 1990, p. 135-248.

2. Neculce, I., *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Dabija-vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat* // *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Chişinău, Hyperion, 1990, p. 280-472.

3. Ureche, G., *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Dragoş-vodă până la Aron-vodă* // *Letopiseţul Ţării Moldovei,* Chişinău, Hyperion, 1990, p. 23-118.

4. *Istoria Ţării Rumâneşti de când au descălecat pravoslavnicii creştini (Letopiseţul Cantacuzinesc)* // *Stolnicul Constantin Cantacuzino. Istoria Ţării Româneşti*, Chişinău, Litera, 1997, p. 144-255.

BDD-A20852 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:08 UTC)